

Bács-Bodrog vármegyei katonák az osztrák–magyar haderőben és a Nagy Háborúban (1868–1918)

Molnár Tibor¹

Absztrakt

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés szükségessé tette a birodalom haderejének reformját is, melynek törvényi alapjait 1868-ban teremtették meg. A véderőről szóló törvény értelmében a védelmi kötelezettség általános volt, és azt minden védképes állampolgárnak személyesen kellett teljesítenie. Az osztrák–magyar haderő a közös hadseregből és haditengerészetből, a magyar- és osztrák honvédségből, valamint a népfelkelésből állt. A szárazföldi haderő fő fegyvernemei a gyalogság, a lovasság és a tüzéség voltak. Az 1912-ben meghozott véderőtörvényt már a háborús készülődés szellemében alkották meg: a haderő hadilétszámát 1,5 millió katonában szabták meg, amihez a Monarchia teljes területéről évi 159 500 újoncot kellett behívni. A hadkiegészítésben a területi elvet alkalmazták. Ennek értelmében az egy hadkiegészítési kerületből származó hadköteleseket meghatározott katonai alakulatokhoz vonultatták be.

A Monarchia területét 103 hadkiegészítési kerületre osztották, ebből 47 esett Magyarországra. A történelmi Bács-Bodrog vármegye területén a 6. újvidéki, a 23. zombori és a 86. szabadkai székhelyű hadkiegészítési kerület osztozott, ill. a vármegye területe a II. (szegedi) honvédkerülethez tartozott. Bács-Bodrog vármegye területéről származó legénységet legtömegesebben a következő katonai alakulatokba sorozták: – gyalogság: cs. és kir. 6. gyalogezred, cs. és kir. 23. gyalogezred, cs. és kir. 86. gyalogezred, cs. és kir. 26. tábori vadászszázalaj, m. kir. 6. honvéd gyalogezred, – lovasság: cs. és kir. 8. huszárezred, m. kir. 4. honvéd huszárezred. Az 1914–1918 között dúló Nagy Háborúba a Bács-Bodrog vármegyéből származó katonák a világháború valamennyi harcterét megjárták, ahol osztrák–magyar csapatok küzdöttek, és közülük több ezren életüket áldozták a Hazáért.

1. A „boldog békeidőkben” (1867–1914)

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés szükségesé tette a birodalom haderejének reformját is, amelynek törvényi alapjait 1868-ban fektették le. A véderőről szóló 1868: XL. törvénycikk értelmében a védelmi kötelezettség általános volt, amit minden védképes állampolgárnak személyesen kellett teljesítenie. A törvény értelmében alapvetően két haderőnem létezett: a szárazföldi haderő és a haditengerészet. Az 1868: XLI. törvénycikk a honvédségre, az 1868: XLII. pedig a népfelkelésre vonatkozott.²

A szárazföldi haderő bevethetőségi, kiképzési és felszereltségi fokát tekintve három vonalra tagozódott. A birodalom egész területéről kiegészített, német vezényleti nyelvű *császári és királyi* – ún. közös – *Hadsereg* képezte az első vonalbeli haderőt.

A magyar (és horvát) vezényleti nyelvű, a Magyar Királyság területéről kiegészített *magyar királyi Honvédség*, valamint az osztrák örökös tartományokból kiegészített, német vezényleti nyelvű *cs. kir. Landwehr* képezte a második vonalbeli haderőt. A harmadik vonalat – 1886-tól – a csak háború esetén felállítandó *m. kir. Népfelkelés*, ill. osztrák megfelelője a *cs. kir. Landsturm* képezte.

A cs. és kir. Hadsereg alapvető feladata háború esetén a birodalom határainak és területének védelme, békeidőben pedig a belső rend fenntartása volt. A m. kir. Honvédség és a cs. kir. Landwehr feladata háború idején a közös hadsereg támogatása, békeidőben pedig a belső rend fenntartása volt.

A m. kir. Népfelkelés, ill. a cs. kir. Landsturm a fegyveres erő kiegészítő részét képezte – ezekbe tartoztak azok a hadkötelesek, akik sem a közös Hadsereg, sem pedig a honvédségek kötelékébe nem tartoztak, és akiket háború esetén a háborús veszteségek pótlására, ill. munkasalakulatok felállítására szántak.³

A birodalom legfelsőbb hadúra az uralkodó volt, aki a kapcsolatot a közös Hadügyminisztériummal a Katonai Irodán keresztül tartotta. A tényleges katonai vezetés a Vezérkar kezében volt. Megszervezték a m. kir. Honvédelmi Minisztériumot is, amelynek hatásköre a m. kir. Honvédség ügyeinek intézésére korlátozódott.⁴

A Monarchia szárazföldi haderejének fő fegyvernemei – a többi európai országéhoz hasonlóan – a gyalogság, a lovasság, a tüzérség és a műszaki csapatok voltak. Az 1912-ben meghozott véderőtörvényt már a háborús készülődés szellemében alkották meg: a haderő hadilétszámát 1,5 millió katonában szabták meg, amihez a Monarchia területéről évi 159 500 újonc behívását írták elő.⁵ Ez Magyarország esetében azt jelentette, hogy a közös hadseregbe 57 997, a honvédségbe pedig 17 500 újoncnak kellett bevonulnia.⁶

A hadkiegészítés területi elvű volt. Ez azt jelentette, hogy egy bizonyos hadkiegészítési kerületből származó hadköteleseket meghatározott katonai alakulatokhoz

sorozták és vonultatták be. A Monarchia területét 103 hadkiegészítési kerületre osztották, ebből 47 esett Magyarországra, 53 az osztrák tartományokra, 3 hadkiegészítési kerület pedig a haditengerészet újoncszükségeit volt hivatott kielégíteni. Közvetlenül az I. világháború kitörését megelőzően a hadkiegészítési kerületek száma átszervezéssel 112-re növekedett.⁷

A történelmi Bács-Bodrog vármegye területén a 6. újvidéki, a 23. zombori és a 86. szabadkai székhelyű hadkiegészítési kerület osztozott, ill. a vármegye területe a II. (szegedi) honvédkerülethez tartozott. Bács-Bodrog vármegye területéről származó legénységet tömegében a gyalogsági alakulatokba sorozták: a cs. és kir. 6. gyalogezredbe, a cs. és kir. 23. gyalogezredbe, a cs. és kir. 86. gyalogezredbe, valamint a m. kir. 6. honvéd gyalogezredbe (amelyet 1886-ban alapítottak).

Az 1762-ben alapított cs. és kir. 6. gyalogezred hadkiegészítési kerületéhez tartozott Újvidék sz. kir. város, valamint a hódási-, a palánkai-, az újvidéki-, a kúlai-, a titeli és a zsablyai járás települései.⁸

Az 1814-ben alapított cs. és kir. 23. gyalogezred hadkiegészítési kerületéhez tartozott Zombor sz. kir. város, Baja város, valamint a bajai-, az almási-, az apatini- és a zombori járás települései.⁹

Az 1883-ban alapított cs. és kir. 86. gyalogezred hadkiegészítési kerületéhez tartozott Szabadka sz. kir. város, Zenta és Magyarkanizsa városok, valamint a topolyai-, a zentai- és az óbecsei járás települései.¹⁰

Az 1886-ban alapított m. kir. 6. honvéd gyalogezred hadkiegészítési kerületéhez tartozott az egész Bács-Bodrog vármegye.¹¹ Már a részleges mozgósítás kihirdetésekor, 1914. július 25-én – amely érintette a szegedi honvédkerületet is – megalakult a szintén 6-os sorszámot viselő szabadkai népfelkelő gyalogezred.¹² A lovassági alakulatok közül a vármegye hadköteteleseit az 1696-ban alapított cs. és kir. 8. huszárezredbe, vagy az 1874-ben alapított m. kir. 4. honvéd huszárezredbe sorozták.¹³

A Bács-Bodrog vármegye területéről kiegészített gyalogsági ezredek alakulatainak állomáshelyei 1914-ben:

– cs. és kir. 6. gyalogezred:

ezredtörzs	Budapest
I. zászlóalj	Bileća (Bosznia-Hercegovina)
II. zászlóalj	Budapest
III. zászlóalj	Budapest
IV. zászlóalj	Újvidék

– cs. és kir. 23. gyalogezred:

ezredtörzs	Budapest
I. zászlóalj	Budapest
II. zászlóalj	Budapest
III. zászlóalj	Budapest
IV. zászlóalj	Zombor

– cs. és kir. 86. gyalogezred:

ezredtörzs	Szabadka
I. zászlóalj	Szabadka
II. zászlóalj	Budapest
III. zászlóalj	Višegrad (Bosznia-Hercegovina)
IV. zászlóalj	Szabadka

– m. kir. 6. honvéd gyalogezred:

ezredtörzs	Szabadka
I. zászlóalj	Szabadka
II. zászlóalj	Zombor
III. zászlóalj	Újvidék

A Bács-Bodrog vármegye területéről kiegészített lovassági ezredek alakulatainak állomáshelyei 1914-ben:

– cs. és kir. 8. huszárezred:

ezredparancsnokság	Kecskemét
I. osztályparancsnokság, 1–3. század	Kecskemét
II. osztályparancsnokság, 4–6. század	Cegléd
pótkeret	Szabadka

– m. kir. 4. honvéd huszárezred¹⁴:

ezredparancsnokság	Szabadka
I. osztályparancsnokság, 1–3. század és a pótszázad	Szabadka
II. osztályparancsnokság, 4–6. század	Kecskemét

Az I. világháború során az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetében a hadosztályok képezték a hadra kelt sereg alapegységeit. Hadosztályt két azonos fegyvernemi dandárból alakítottak, amit egyéb fegyvernemekhez tartozó csapat-testekkel egészítettek ki. A hadosztályok voltak a legkisebb, önálló tevékenységre

képes seregtestek, ezért hadműveleti egységeknek is nevezték őket. Összetételük állandó volt, mozgásuk és harctéri bevetésük egységesen történt.

Bács-Bodrog vármegyéből kiegészített katonai alakulatok hadrendi besorolása hadosztályonként:

- a cs. és kir. 32. gyaloghadosztály parancsnoksága Budapesten székel, kötelékébe tartozott¹⁵:

Dandár	Ezred
cs. és kir. 63. gyalogdandár	cs. és kir. 23. gye., cs. és kir. 70. gye., cs. és kir. 38/IV. zászlóalj
cs. és kir. 64. gyalogdandár	cs. és kir. 6. gye., cs. és kir. 86. gye., cs. és kir. 68/I. zászlóalj
– lovasság	cs. és kir. 8. hu. századai

- a cs. és kir. 1. hegyi hadosztály parancsnoksága Szarajevóban székel, kötelékébe tartozott¹⁶:

Dandár	Ezred
cs. és kir. 7. hegyidandár (Višegrad)	cs. és kir. 5/II. zlj., cs. és kir. 25/IV. zlj., cs. és kir. 34/II. zlj., cs. és kir. 66/II. zlj., cs. és kir. 85/III. zlj., cs. és kir. 86/III. zlj.
cs. és kir. 8. hegyidandár (Foča)	cs. és kir. 24/IV. zlj., cs. és kir. 35/III. zlj., cs. és kir. 53/IV. zlj., cs. és kir. 58/IV. zlj.
cs. és kir. 9. hegyidandár (Szarajevó)	cs. és kir. 12/IV. zlj., cs. és kir. 49/III. zlj., cs. és kir. 74/III. zlj., cs. és kir. 84/IV. zlj.

M. kir. 40. (budapesti) honvéd gyaloghadosztályt az 1914. július 25-ei részleges mozgósításkor alakították meg. Kötelékébe tartoztak¹⁷:

Dandár	Ezred
m. kir. 79. (budapesti) gyalogdandár	m. kir. 29. honv. gye., m. kir. 30. honv. gye.
m. kir. 80. (pécsi) gyalogdandár	m. kir. 6. honv. gye., m. kir. 19. honv. gye.
– tüzérség	m. kir. 40. tüzérdandár
– lovasság	cs. és kir. 8. hu. ezred 5. és 6. százada

2. A Nagy Háborúban (1914–1918)

Az 1914–1918 között dúló Nagy Háborúba a Bács-Bodrog vármegyéből bevonult katonák a világháború valamennyi harcterét megjárták, ahol osztrák–magyar csapatok küzdöttek. A cs. és kir. 32. gyaloghadosztály 1914 július végén a részleges mozgósítás alkalmával a 2. osztrák–magyar hadsereg keretében a Száva folyó mentén – Szerbia ellen – vonult fel, és augusztus folyamán részt vett a Šabac körüli harcokban.

Az orosz mozgósítás gyorsabb üteme miatt az osztrák–magyar hadvezetés a 2. hadsereg seregtesteit – közöttük a 32. gyaloghadosztályt is – 1914 szeptemberének első napjaiban kénytelen volt Kelet-Galíciába vezényelni az ott kialakult hadihelyzet miatt.

A hadosztályhoz tartozó alakulatok 1915 januárjától 1917 júliusáig az orosz hadszíntéren küzdöttek. A *cs. és kir. 32. hadosztályt* 1918 tavaszán az olasz hadszíntérre – Monte Asalone környékére – szállították át, és számukra 1918 őszén itt ért véget a Nagy Háború.

A *cs. és kir. 7. hegyidandár* a 6. osztrák–magyar hadsereg kötelékében vett részt a Bosznia területéről Szerbia ellen indított hadműveletekben. Olaszország hadbalépését követően 1915 júniusában a dandárt az Isonzó mentére vezényelték, és itt küzdötte végig a háborút

A *cs. és kir. 86/III. zászlóalj* Tolmin környékén, Selo községnél harcolva, 1915 és 1917 között részt vett az isonzói csatákban. A zászlóalj 1918 tavaszán visszatért – a szintén az olasz hadszíntérre vezényelt – „anyaezred” kötelékébe, és itt fejezte be a háborút.

A *m. kir. 40. honvéd gyaloghadosztályt* az osztrák–magyar 6. hadsereg kötelékében 1914 július végén a balkáni hadszíntérre, a boszniai Višegrad környékére irányították. A Szerbia elleni hadműveletekben vett részt: szeptember 9-e és október 31-e között Crni vrh és Kulište-magaslaton, november 15-én Valjevónál, november 23-a és december 6-a között pedig a Ljig-folyó mentén harcolt. A hadosztályt 1915 januárjában a keleti hadszíntérre vezényelték át. 1915 során Galíciában – Siankinál, Drohobicznál és Delawánál – harcolt, majd 1916 januárjától június végéig Rarancze-Toporutz körzetében. 1916 júliusától 1917 augusztus közepéig Bukovinában, Kirlibaba környékén küzdött. 1918 márciusában kivonták, és július végéig Horvátország területén látott el karhatalmi feladatokat. 1918 augusztusától a háború végéig az olasz hadszíntéren – Monte Asalonénál – vetették be.¹⁸

3. Bács-Bodrog vármegye emberveszteségei a Nagy Háborúban (1914–1918)

A Nagy Háború során a Monarchia – melynek 1910-ben 51 millió lakosa volt – összesen 9 millió katonát vonultatott be. A történelmi Magyarország területéről – amelynek 18 millió lakosa volt – 3,8 millió katona vonult háborúba. A Monarchia haderejéből összesen 1,5 millió katona halt meg, ebből 660 ezer származott Magyarországról.¹⁹

A levéltári kutatások mai állása szerint még nem tudni pontosan, hogy Bács-Bodrog vármegyéből hányan katona vett részt a Nagy Háborúban, de azt sem, hogy hányan vesztették életüket. Azonban részeredményeink már vannak! 1999-ben kezdődtek meg azok a kutatások, amelyek célja a Tisza-mente településeinek I. világháborús emberveszteségeinek feltárása volt.

Az elvégzett munka eredményeként 2001-ben jelent meg az első kötet, a mely Zenta város I. világháborús emberveszteségeit vette számba. Ezt követte 2003-ban a második kötet, amely Magyarkanizsa, Martonos és Horgos Nagy Háborús emberveszteségeit dolgozta fel.²⁰

A legfrissebb kiadvány 2010-ben jelent meg amely Óbecse, Péterréve és Bácsföldvár I. világháborús emberveszteségeit regisztrálta. Az Adára és Moholra vonatkozó kézirat 2013-ban készült el.

A bácskai Tisza-menti települések emberveszteségei a Nagy Háborúban (1914–1918)²¹:

Település	Lakosság lélekszáma (1910) ²²	Nyilvántartásba vett elesett katonák (fő)	Háborús veszteség az összlakosság számában (%)
Martonos	6 311	165	2,61
Magyarkanizsa város	17 018	781*	4,58
Zenta város	29 666	1 017**	3,42
Ada	12 500	412	3,29
Mohol	10 254	264	2,57
Péterréve	10 049	218	2,16
Óbecse	19 372	389	2,00
Bácsföldvár	6 882	148	2,15
Összesen	112 052	3 394	3,02

Az elesett katonák elkészült, és kiadványokban megjelentetett adatai az elesettek személyes adatai – születési ideje, szülők neve – mellett információkat tartalmaznak az elesett felekezetével, foglalkozásával, családi állapotával, valamint katonai szolgálatával, a haláleset körülményeivel és időpontjával kapcsolatosan is, feltüntetve az adatok forrását.

Az eddig feltárt adatok alapján megállapítható, hogy az emberveszteség demográfiai, gazdasági következményeit a túlnyomóan mezőgazdasági termeléssel foglalkozó Tisza-mentén fokozta az, hogy az elesett katonák zöme 20–40 év közötti férfi volt, akinek hiánya jellemzően meghatározta a Bácskában élő közösség további sorsát, és hatása napjainkban – 100 évvel az események után – is érezhető.

Jegyzetek

¹ A szerző levéltáros (Történelmi Levéltár, Zenta)

² Molnár Tibor: *Az I. világháború zentai áldozatai*. Zenta, 2001. (a továbbiakban: Molnár 2001.)

³ Molnár 2001. 8.

⁴ Uo.

⁵ Molnár 2001. 8.

- ⁶ Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914*. Budapest, 2000. 65. (a továbbiakban: Balla 2000.)
- ⁷ Molnár Tibor: *Óbecse, Péterréve és Bácsföldvár első világháborús (1914–1918) katonai áldozatai*. Zenta, 2010. 14. (a továbbiakban: Molnár 2010.)
- ⁸ Magyar közigazgatási törvények Grill-féle kiadása. Hadügy I. Budapest, 1911. 321., 383.
- ⁹ Uo. 321., 383.
- ¹⁰ Uo. 324., 383.
- ¹¹ Uo. 383.
- ¹² De Sgardelli Cesar (főszerk.): *A Délvidék hadtörténete*. Budapest, 1941. 39.
- ¹³ Balla 2000. 31.
- ¹⁴ Balla 2000. 163.
- ¹⁵ Szijj Jolán (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 2000. 774. (a továbbiakban: Szijj 2000.)
- ¹⁶ Szijj 2000. 779.
- ¹⁷ Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945*. Budapest, 2000. 24. (a továbbiakban: Ravasz 2000.)
- ¹⁸ Ravasz 2000. 24.
- ¹⁹ Ravasz 2000. 242.
- ²⁰ Horgos nem tartozott Bács-Bodrog vármegyéhez, ezért adatait most nem vesszük figyelembe.
- ²¹ A közölt adatok megjelentek a következő kiadványokban: Molnár Tibor: *Az I. világháború zentai áldoztai*. Zenta, 2001.; Molnár Tibor: *Kanizsa község I. világháborús hősi halottai*. Tóthfalu, 2003.; Molnár Tibor: *Óbecse. Péterréve és Bácsföldvár első világháborús (1914–1918) katonai áldozatai*. Zenta, 2010. Az Adára és Moholra vonatkozó adatok kéziratban.
- ²² KSH: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. Budapest, 1998.
- * Számba véve a magyarkanizsai hadikórházban elhunyt katonák is, akik nem mindannyian Magyarkanizsáról származtak.
- ** Számba véve a zentai hadikórházban elhunyt katonák is, akik nem mindannyian Zentáról származtak.

Tibor Molnár

Bács-Bodrog County soldiers in the Austro–Hungarian armed forces and in the Great War (1868–1918)

The Austro–Hungarian reconciliation of 1867 made the reform of the empire's armed forces necessary, the legal foundations of which were established in 1868. According to law, mandatory armed service was general. The armed forces Act of 1912 was already born in the spirit of war preparations: the manpower of the armed forces was determined to be 1.5 million soldiers, for which on the entire territory of the Monarchy 159,500 men had to be drafted annually.

In the draft process the principal of territoriality was applied. The Monarchy's territory was divided into 103 district, 47 of which were in Hungary. According to this the draftees from a specific district were attached to predetermined army units. The area of the historic Bács-Bodrog County included the 6th Újvidék, 23rd Zombor and the 86th Szabadka districts and the territory of the County belonged to the 2nd Szeged Army District.

During the Great War between 1914 and 1918, soldiers originating from Bács-Bodrog County were deployed to all the battlefields where Austro–Hungarian forces fought, and several thousand of them sacrificed their lives for the Homeland.